БЕЗПАЛЕНКО А. М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

МОВЛЕННЯ ЯК АГРЕСІЯ

Стаття є продовженням серії публікацій автора, де комунікативна ситуація розглядається з позицій ґештальт-теорії. Стверджується, що будь-який дискурс так чи інакше являє собою номінативний імператив і є прямим або прихованим прагненням мовця навернути слухача на свою точку зору, переконати його у доцільності власної позиції, зробити його своїм ментальним союзником.

Ключові слова: ґештальт, комунікація, агресія, метафора, пам'ять.

Статья является продолжением серии публикаций автора, где коммуникативная ситуация рассматривается с позиций гештальт-теории. Утверждается, что любой дискурс так или иначе представляет собой номинативный императив и есть прямым или скрытым стремлением говорящего привлечь слушающего на свою точку зрения, убедить его в целесообразности собственной позиции, сделать его своим ментальным союзником.

Ключевые слова: гештальт, коммуникация, агрессия, метафора, память.

This article continues the series of the author's publications where the communicative situation is considered from the gestalt-theory position. It is described that every discourse in any event is the nominative imperative that contains right or hidden desire of speaker to gain a listener, to convince him in reasonability of speaker's position and to turn him into mental allay.

Key words: gestalt, communication, aggression, metaphor, memory.

Ґештальт – це комплексний (багатокомпонентний) образ ділянки дійсності, у якому "спільною долею" пов'язано однорідні і різнорідні елементи так, що цей багатокомпонентний образ утворює нову якість, відмінну від якостей його елементів, і його властивості не можна вивести із властивостей цих елементів.

Учені у галузі нейрофізіології і психо(фізіо)логії стверджують, що існують нейрони, спеціалізація яких – інтегрувати деталі у єдиний образ-ґештальт. Так, академік Є. Н. Соколов зазначає: "прикладом, що підтверджує ієрархічну структуру ґештальту служить **прозопагнозія** – вибіркове порушення пізнавання обличь, пов'язане із локальним враженням мозку (асоціативної кори). Такі пацієнти чітко сприймають окремі риси обличчя (очі, вуха, ніс, рот), але не можуть інтегрувати їх у єдиний образ – ґештальт" [5:450]. Наша свідомість – це, власне, "скриня", до верху наповнена ґештальтами, якими ми, навіть не усвідомлюючи цього, постійно користуємося, кожного разу "виймаючи" той, для якого прийшов час. Точніше сказати, ґештальт ми не виймаємо, він **сам вистрибує**, коли потрібно, тобто тоді, коли структура ґештальту збігається зі структурою реальної ситуації.

© Безпаленко А. М.

Метафорично ґештальт можна порівняти із неводом-“павуком”, якого риболов, розмахнувшись, кидає на поверхню водойми. “Павук” під вагою тягарців опускається до дна, риболов затягує (стягує) нижній край сіті і захоплює певну кількість рибин. Ґештальт і є той невід, який обхопив певну кількість рибин. Невід – це надобраз, а рибина – то “менший” елемент-образ, що входить до його структури. У сенсорно-когнітивному плані ґештальт обхоплює певну кількість менших елементів-образів і структурує їх у єдине ціле. Метафорично можна сказати, що ґештальт здійснює когнітивне “захоплення” ділянки дійсності, упорядковуючи її хаотичні елементи-образи.

На ґештальтності (цілісності сприйняття) побудовані найкращі твори мистецтва – шедеври. Кожен талановитий письменник, художник, режисер за визначенням обов’язково повен бути іще й глибоким психологом. Тільки це дозволить йому створити правдивий, життєво переконливий образ. (Варто зауважити, що сказане стосується не лише творів мистецтва, а й науки. Не випадково однією із найважливіших вимог до текстів дисертацій та монографій є ознака їх **цілісності, завершеності**).

Звісно, формула “ґештальт – це когнітивне **захоплення** ділянки дійсності” видається дещо агресивним формулюванням. Однак, коли починаєш досліджувати етимологію слів, тобто здійснювати ретроекскурс до первинної ґештальтситуації, що для лінгвіста повинно стати звичайним рефлексом, а саме – обмірковувати англійське дієслово **to bite**, то настає інсайт: в англійській мові це слово означає *“кусати”, “клювати”, “рубати”, “ухопити”* і навіть *“відгризати”*, а іменник **bite** – *“укус”, “слід від укусу”, “відкушений шматок”* [1:82]. Відтак розвиднюється, чому одиницею виміру інформації обрано са́ме слово **bite**, яке стало терміном у інформатиці, а не якесь інше. Що й казати, термін "агресивний", але точний. **Фізіологічно і когнітивно ми завжди намагаємося "відкусити" скільки можемо**. **А ґештальт – це те, що ми когнітивно “відкусили”, або ж слід у нашій свідомості від “укусу” сприйняття** (або, як уже було сказано, від "гносеологічного поцілунку”).

В основі терміна **bite** лежить метафора. О. Селіванова визначає метафору як “мисленнєву операцію неістинного, фіктивного позначення шляхом поєднання двох думок про різні предмети, ознаки, ситуації переважно шляхом виокремлення певного суміжного поняття” [4:97]. Погоджуючись із дефініцією, зауважимо однак, що замість формули

“неістинне, фіктивне позначення” правильніше було б ужити формулу **вторинне позначення**, позаяк **уся мова фіктивна**. Дослідниця наводить також ряд цікавих визначень метафори: “метафора – це маленький міф” (Ніцше), “метафора подовжує руку інтелекту” і “її роль подібна до ролі вудки чи гвинтівки”, “без метафори у нашому ментальному обрії утворилася б цілинна зона, яка формально підлягала б юрисдикції нашої думки, але фактично була б незасвоєною й необробленою” (Ортега-і-Гассет) [там само].

Звернімо увагу на лексичний ряд, застосовуваний ученими для визначення метафори: *“неістинне позначення”, “міф”, “продовження руки”, “роль гвинтівки”, “освоїти цілину”, “юрисдикція думки”*. З погляду агресії сам по собі ряд красномовний: *неістинне позначення* – для чого? Щоб нав’язати інший, не прийнятий на даний момент у суспільстві (але обов’язково **мій**, адресанта!) ґештальт і виділену **мною** фігуру в ньому; *міф* – щоб дезінформувати адресата, увести його від традиційного сприйняття **у свій** бік бачення; *продовження руки* – щоб дістати і захопити іще одну ділянку його ментальності, *гвинтівка* – щоб примусити його бачити так, як бачу я, адресант, адже з гвинтівкою зробити це набагато легше, бо вона, за словами Мао Цзедуна, “породжує владу”; а затим *освоїти цілину* його ментальності і, нарешті, взяти під свою *юрисдикцію* усе його світобачення. **Ось де – у мові! – відбувається постійна боротьба за уми, якщо не сказати війна**. Так що, за великим рахунком, **мовне поле – це завжди поле бою**. Ось чому сильні держави і нації так борються за державну мову, навіть проливаючи кров. **Бо ж саме там, у рідній мові криються метафори та внутрішні форми, які створено і вистраждано в віках нашими предками, тому привчання дітей до них – найбільш дієвий акт патріотизму серед усіх, які тільки може бути застосовано. Ось чому “обман мови” і повинен бути таким “витонченим!”**

Примітка: Л. Фейєрбах дивувався: “Як багато говорилося про обман почуттів і як мало про обман мови, від якої невіддільне мислення! Але ж наскільки, врешті-решт, обман почуттів є грубим і наскільки обман мови є витонченим! ... За допомогою моїх п’яти відчуттів я зрозумів, що усі труднощі і таємниці логосу, себто розуму, знаходять розв’язання у значенні слова! Ось чому критика розуму повинна перетворитись на критику мови” [6:442].

© Безпаленко А. М.

Можна зробити висновок, що будь-яке позначення словом, як і будь-який дискурс так чи інакше завжди є невеликим (або ж і великим!) **актом агресії**, позаяк імпліцитно містить номінативний імператив: "Адресате! Думай так, як викладаю я, називай так, як називаю я, адресант!", а будь-який текст, усний чи писемний, це – окрім "волання про допомогу у справі соціалізації способу бачення, іще бажання примусити всіх думати так само, як і автор" [2:14, 68–69]. Інакше навіщо щось розповідати чи писати. Кожна розповідь – це "прохання про допомогу, підтримку і утішання" [3:89], яке завжди тією чи іншою мірою є актом вербальної агресії, крайнім проявом якої є пряма пропаганда. Той, хто часто скаржиться і любить розповідати про свої болячки та проблеми, – той тією чи іншою мірою емоційний вампір, психологічний агресор і ґвалтівник.

Іще цитата із П'єра Жане, але про пам'ять, яку слід розуміти не інакше як синонім мови: "Для ізольованої людини **спогад** не має сенсу, і Робінзону зовсім ні до чого вести щоденника на своєму острові. Якщо ж він все-таки **веде його**, то він сподівається повернутись до людей. Пам'ять – це в першу чергу соціальна функція" [3:91]. А що таке спогад і ведення щоденника, як не акт мовлення, власне, усний чи писемний дискурс для адресата. Спогад і написання щоденника, загалом мова і мовлення, розраховані на те, щоб уплинути на інших людей, навернути їх на свій спосіб бачення. Одному мені вони ні до чого. Мова – це структуруючий фактор пам'яті [7; 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Англо-русский словарь* / сост. В. К. Мюллер. – М. : Советская энциклопедия, 1971. – 912 с 2. *Безпаленко А. М.* Пояснювальні записки "ушибленного общими вопросами" : [зб. текстів для позаклас чит. Наук.-худ. вид.] / А. М. Безпаленко.– К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2007. – 138 с. 3. *Жане П.* Эволюция памяти и понятия времени / П'єр Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1979. – С. 85–92. 4. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : "Довкілля–К", 2008. – 712 с. 5. *Соколов Е. Н.* Векторная психофизиология / Е. Н. Соколов // Психофизилогия : [учебник для вузов] / под ред. Ю. И. Александрова. – [3-е изд. доп и перераб.]. – СПб. : Питер, 2006. – С. 438–465. 6. *Фейербах Л.* История философии / Людвиг Фейербах // Собрание сочинений в трех томах / [пер. с нем. ; под общ. ред. М. М. Григорьяна]. – М. : Мысль, 1967. – Т. 2. – 480 с. 7. *Johnson-Laird P.* Memory of Words / P. Johnson-Laird // Nature. – 1974. – No. 251 – P. 104–105. 8. *Scragg G.* Semantic Nets as Memory Models / Greg Scragg // E. Charniak, Y. Wilks (eds.). Computational Semantics. – Amsterdam, 1978. – P. 101–128.

© Безпаленко А. М.